

מגילת רות וספר שופטים: ספר בפני עצמו, חלק 1

וַיְהִי, אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל, בַּה' לֵאמֹר. מִי יַעֲלֶה-לָנוּ אֶל-הַכְּנַעֲנִי בְּתַחֲלָה לְהַלָּחֵם בּוֹ. וַיֹּאמֶר ה', יְהוּדָה יַעֲלֶה. (שופטים א, א-ב).

הבחירה בשבט יהודה עשויה לציין כי ה' לא בחר רק מנהיג, אלא סוג חדש של מנהיגות, הנובע משבט יהודה - או בשם אחר, את המלוכה. קריאה זו נמצאת כבר בפרשנות המדרש מימי הביניים, המציגה את חילופי הדברים הללו כהוכחה לכך שיהודה נבחר למלוכה:

וכשם שנכרתה ברית לכהונה, כך נכרתה ברית למלוכה בית דוד, ודגל יהודה נוסע בראשונה, וכן אחרי מות יהושע כתיב מי יעלה לנו בכנעני בתחלה להלחם בו ויאמר ה' יהודה יעלה

(פסיקתא זוטרתא, בראשית מט:ח).

אם תשובתו של ה' הינה אכן הוראה א-לוהית לכוונן מלוכה, כנראה שהעם שגה במילואה באופן בוטה.⁴ במהלך ספר שופטים אין שום ניסיון לייסד מלוכה מקרב שבט יהודה.⁵

חומרתו של כישלון זה באה לידי ביטוי באופן בו נושא המלוכה עולה בסוף ספר שופטים, בהתייחס לסיפורים המזעזעים של אלילות, אונס ומלחמת אזרחים. אכן, כובד המשקל של האחריות על הסקנדל שנוצר מונח שוב ושוב על כתפי העובדה שאין מלך בישראל (י, ו; יח, א; יט, א; כא, כה)! אנו יכולים להניח כי אילו העם היה ממליך מלך בתחילת התקופה, הוא היה יכול למנוע את האסון הנורא שבסופה.⁶

גישה זו מאוששת על-ידי האינקלוזיון⁷ המרהיב של ספר שופטים. סמוך לסוף הספר, באמצעה של מלחמת האזרחים האיזומה, אנו נתקלים בדיאלוג מוכר בין עם ישראל לה':

וַיִּקְמוּ וַיַּעֲלוּ בֵּית-אֵל וַיִּשְׁאַלוּ בְּאֵלֵהֶם וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יַעֲלֶה-לָנוּ בְּתַחֲלָה לְמַלְחָמָה עִם-בְּנֵי בְנֵי-מִן וַיֹּאמֶר ה' יְהוּדָה בְּתַחֲלָה (שופטים כ:ח).

4 אתייחס לכישלון המנהיגותי ביהודה בתקופה ההיא בשיעורים הבאים, כאשר נדון במנהיגות אלימלך ובניו.

5 ישנה בקשה אחת למנהיגות המבוססת על שושלת (שנראה כי משמעותה מלוכה), אך היא מופנית לגדעון משבט מנשה (שופטים ח, כב-כג). ניסיון זה נכשל מסיבות שאינן בתחום שיעור זה. אחד המדרשים (בראשית רבה צז, ח) מעלה את האפשרות כי מינויו של עותניאל הינו למעשה ניסיונו של העם להגיב להוראת הא-ל. עם זאת, המדרש ממהר ומציין כי גם בועז היה בן לשבט יהודה. האם הסיבה היא כי המדרש מזהה שעותניאל לא מילא את כוונת ה'? באופן דומה, שיר השירים רבה (ד, ז) מציג דיון סביב השאלה מי מהשניים, עותניאל או בועז, הינו המנהיג משבט יהודה, שלפי כוונת ה' יקום להנהיג את העם.

6 בהתייחס לשאלת הסדר הכרונולוגי הנכון של הפרקים, ראה הערה 12.

7 אינקלוזיון הוא כלי ספרותי היוצר מסגרת על-ידי מיקום חומרים דומים (מלים, ביטויים או נושאים), בתחילת ובסוף חלק מסוים.

מגילת רות פותחת במילים "וַיְהִי בַיָּמֵי שְׁפֹט הַשְּׁפֹטִים". אם כך, מדוע מגילה זו לא נכללת בתוך ספר שופטים?

בחיבורו הפולמוסי 'נגד אפיון' (א, ח) מתייחס יוספוס ל-22 הספרים בקאנון היהודי.¹ תיאוריות רבות הועלו בהתייחס לשאלת שני הספרים החסרים, אך התיאוריה השלטת היא כי יוספוס חיבר בין ספרי רות ושופטים, ואילו איכה נטמע בתוך ספר ירמיהו.² ואכן, בעודו מספר מחדש את ההיסטוריה התנ"כית, יוספוס מתייחס לרות כאל חלק מספר שופטים, שם הוא מתפקד כגשר בין התקופה הכאוטית של השופטים לתקופת המלוכה היציבה יותר, המתוארת בספר שמואל.³

המסורת המאחדת ספרים אלה מחזקת את השאלה מדוע המסורת שלנו שימרה שני ספרים נפרדים, המתייחסים לאותה תקופה היסטורית. במטרה לבחון שאלה זו במלואה, עלינו להשוות בין ספר שופטים לספר רות. במהרה נראה כי על-אף החפיפה הכרונולוגית, שני ספרים אלו שונים לגמרי.

ספר שופטים

ספר שופטים מתאר תקופה כאוטית במיוחד בהיסטוריה התנ"כית, המאופיינת על-ידי התנוונות מתקדמת בשלושה ממדים הקשורים זה לזה: המנהלי (מנהיגות), הדתי, והחברתי. אך מהי הסיבה ומהי התוצאה? האם ההדרדרות התרחשה במקביל, או שמא אנו יכולים להבחין בגורם שהחל להניע את מסלולו השלילי של הספר?

הדרדרות המנהיגות, שבט יהודה

והמלוכה

טענתי היא כי הבעיה הראשונה בתקופה היא בעיית המנהיגות. למעשה, הפסוק הראשון בספר שופטים מתאר את פנייתו של העם לה', על-מנת שיעניק לו מנהיג שיחליף את יהושע במסעות כיבוש הארץ. תגובתו של ה' חמקמקה להפתיע. במקום לנקוב בשמו של אדם מסוים (כפי שעשה בתגובה לבקשה זהה מצדו של משה - במדבר כז, טו-יח), הוא מצביע על שבט שלם:

1 הערתו של יוספוס משמעותית במיוחד, מכיוון שהוא בין ההוגים הראשונים המזכירים את הקאנון במלואו.

2 לא נראה כי יוספוס התכחש לקנוניזציה של מי מ-24 ספרי התנ"ך. מעבר לכך, ישנן כמה אינדיקציות לקיומה של מסורת יהודית קדומה המחברת בין רות לספר שופטים. (מסורת זו צוינה לראשונה על-ידי אבות הכנסייה, כגון אוזבויוס והרונימוס, ששייכו אותה ליהודים). כותב מאוחר יותר, מחברו של הספר החיצוני חזון עזרא, מזכיר 24 ספרים.

3 קדמוניות היהודים, ספר 5, פרק ט.

זו לשבטים האחרים (בהשוואה לסיוע שהעניק יהודה לשמעון), הוא אחד מהסימנים הראשונים לכישלון שבט יהודה לאחוז בעמדתו המוצדקת כמנהיג השבטים. תוצאת הכישלון לעקור את הכנענים הינה כמצופה - הכנענים משפיעים על בני ישראל לעבוד אלילים זרים (ב, ב-ג, יא-יב; ג, ה-ו), והעבירות מתוארות באינטנסיביות הולכת וגדלה לאורך ספר שופטים (ו, ז; ג, ו, יג-יד).

האדישות הלאומית בנוגע לאדיקות דתית עשויה לבוא לידי ביטוי מאוחר יותר בחסרונם הבולט של מנהיגים דתיים (כוהנים ולויים), מצוות, או פנייה ישירה לה' במהלך הספר. באופן בולט יותר, נראה כי בני ישראל איבדו עניין במשכן,¹¹ שכן המשכן לא מוזכר כלל עד לפרק יח! באירונה מבהילה, בפעם הראשונה בה ספר שופטים מתייחס ל"בית ה'־אלהים בְּשֵׁלָה" (יה, לא), הוא מוזכר בניגוד למקומות הפולחן שהוקמו לאלילו של מיכה. האזכור השני של שילה מלווה בהוראות מדויקות, מהן עולה כי איש לא יודע כיצד להגיע לשם:

וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חֲגֵה' בְּשֵׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה, אֲשֶׁר מִצְפּוֹנָה לְבֵית-אֵל מְזַרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ, לְמִסְלָה, הָעֵלָה מִבֵּית-אֵל שְׁכֵמָה--וּמִנְגַב, לְלִבְוֹנָה.

הדרדרות חברתית

התוצאה השנייה הנובעת מחוסר במנהיגות טובה נמצאת בזירה החברתית. לכידות חברתית הינה בעיה חמורה עבור בני ישראל בתקופה שלאחר כיבושי יהושע. האומה בתחילת דרכה, מורכבת מ-12 שבטים שונים, מופרדת לראשונה לאזורים גיאוגרפיים שונים, במדינתה שלה. ההיסטוריה הישראלית של יריבות בין השבטים (בעיקר בין בני לאה לבני רחל), יוצרת את בעיית הלכידות החברתית. ההידרדרות הרוחנית שהזכרנו לעיל תורמת באותה מידה לחוסר האינטגרציה החברתית של העם. המשכן אמור היה להביא את כל העם לאותו מקום לפחות שלוש פעמים בשנה, ובכך לקדם תחושה של אחידות, ולהוות נקודת מפתח ומכנה משותף לעם. לפיכך, זניחת המשכן גרמה לשבטים השונים לשמוט את הרקע המשותף שביניהם. היריבות החשאית, הסכסוכים ומלחמות האזרחים שהופיעו לאורך ספר שופטים, בחומרה הולכת וגדלה, הינם סמנים להתפוררותו של העם. משמעותי אם כך כי הספר מסתיים במלחמת אזרחים איומה, שכמעט ומשמידה את כל שבט בנימין.

סיכום הספר (שופטים יז-כא)

החלק האחרון של ספר שופטים (פרקים יז-כא) מאופיין על-ידי חוסר בולט בשופט, מלך, או מנהיג מסוג כלשהו, ומציג עדות להתמוטטות חברתית מוחלטת.¹² המסמך העגום

11 חוסר העניין במשכן לא בא על פתרונו בספר רות, אלא בפתיחה לספר שמואל. המעשה הראשון של אלקנה המתואר בספר הוא עלייתו לרגל הקבועה למשען בשילה (שמואל א, א:ג).

12 השאלה מתי התרחשו פרקים אלה, חורגת מגבול ענייננו. על-אף עמדתם הידועה של כמה מהמפרשים, לפיה פרקים אלו לקחו חלק בתחילת

חילופי דברים אלה מזכירים את השאלה הזוהה-כמעט, המופיעה בתחילת הספר, בנוגע למלחמה בכנענים. אזכור חילופי הדברים בשנית, בהקשר של מלחמת אזרחים מראה עד לאן, ובאיזו עוצמה, הידרדר העם. תשובתו של ה' מכילה נזיפה מובנית: לו הייתם מקשיבים לי בתחילת הספר, לא הייתם מגיעים למצב בו אתם נלחמים באחייכם, בני בנימין! מעבר לכך, תשובתו של ה' והפתרון למצבו החמור של העם אינם משתנים – יש להכריז על שבט יהודה כעל המנהיג.

כל אחד מהמנהיגים בספר שופטים נראה פחות מתאים לתפקיד מהמנהיג שקדם לו, הן ברמה האישית והן ברמה הניהולית. הוכחה נוספת לכך שהעיון המקורי בספר שופטים הוא התעלמותו של העם מהוראתו הראשונית של ה' הינה האופן בו איכות המנהיגים הנבחרים מדרדרת ככל שהספר מתקדם. עם התקדמות הספר, כל מנהיג הוא חזק פחות מקודמו, היקף ההגמוניה שלו מצטמצם, יחד עם יכולתו לאחד את העם ולהוביל אותו לעבר מוסריות דתית.

יש לציין כי נראה שלהידרדרות המנהיגים ישנו גם מרכיב גיאוגרפי: כל מנהיג ברצף מרוחק יותר מיהודה.⁸ המנהיגים הבאים לאחר עותניאל מיהודה⁹ הינם אהוד משבט בנימין (צפונית ליהודה), דבורה מאפרים (צפונית לבנימין), גדעון ממערב מנשה (צפונית לאפרים), יפתח מהגלעד (צפונית-מזרחית למנשה), ושמשון מדן.¹⁰ בכך אנו רואים כי ישנה התאמה בין המרחק הפיזי הגדל מהשבט שאמור היה להנהיג (יהודה), וההידרדרות המתמשכת של השופטים המרכזיים.

לאחר שביססנו את ההנחה לפיה הבעיות בשופטים נובעות מכישלון מנהיגותי, עלינו לבחון את התוצאות הרות האסון של המנהיגות הכושלת. הן באות לידי ביטוי בשני מישורים: הדתי והחברתי.

הדרדרות דתית

השפעת הכישלון המנהיגותי באה לידי ביטוי קודם כל בזירה הדתית. ההידרדרות הדתית של העם מתחילה בכשלונו לנשל את תושביה הקודמים של הארץ (א, כא; כז, לה). בעוד שבט יהודה מסייע לשבט שמעון להשלים את כיבוש נחלתו (א, א; ג), ראוי לציין גם את אדישותו ביחס לשבטים האחרים, שלא הצליחו במשימה. חוסר התייחסות

8 בסקירה זו לא כללתי את השופטים השוליים. המידע החסר אודות משימותיהם והישגיהם לא מאפשר לנו להגיע למסקנות משכנעות ביחס לאדיקותם או ליכולות המנהיגות שלהם.

9 על-אף שהבר אינו מצוין בפירוש, קריאה פשוטה של הסיפור מובילה למסקנה שעתיניאל הינו בן לשבט יהודה: הוא מוצג כקרוב של כלב (יהושע טז, יז; שופטים א, ג), שהינו בוודאות בן לשבט יהודה. ראה בראשית רבה צז, ח; תנחומא וירא כט. רש"י, בפירושו למסכת סוכה (דף כז ע"א) אינו מסכים עם הנחה זו מסיבות שאינן בתחום עיונו כאן. מעניין לראות כי בפירושו לשופטים (ט, ח) רש"י מקבל את עמדת הרוב לפיה עתיניאל הינו מיהודה.

10 מששון הוא מאזור חוף דן, הגובל ביהודה. עם זאת, נחלתו השנייה של דן היא מצפון לגלעד. אמנם ישנה בכך סטייה מהתיאוריה המוצגת לעיל, אך אני בטוחה כי היא נותרת יציבה.

ולבסוף הופך אותה למלח ועשבים (צפניה ב:טו).¹⁶ סדום עוצבה כך שתיזכר כחברה שלא ייצרה דבר בעל ערך, שאין לה המשכיות, וממנה דבר לא יכול לצמוח. אין זה פלא כי השעתוק של סיפור זה בישראל הצית מלחמת אחים, המביאה את הנרטיב הסופי של ספר שופטים – אסון, מוות, הרס, ואיום מלא עוצמה להשמדת החברה.

מגילת רות

ספר שופטים מותיר את הקורא מרחף על-פני התהום, במצב שלכאורה הינו חסר תקנה. השאלה אותה יש לשאול היא כיצד אומה מושחתת זו תוכל לחלץ עצמה מהביצה הטובענית אליה נקלעה. כיצד יוכל עם ישראל להימנע מגורל הזהה לזה של סדום, כאשר מעשיו משקפים בצורה ברורה כל כך את אלו של חברת העוול שנכרתה?

התשובה הנה מגילת רות.¹⁷ הסיפור, המתרחש במקביל לספר שופטים, מוביל אותנו אל המלוכה, הפתרון אותו מציע לנו הספר. אך כיצד המגילה עושה זאת? ישנן כמה דרכים שונות בהן מגילת רות מתפקדת כפתרון לספר שופטים. בשיעור זה, התמקדנו בעיקר בבעיית המנהיגות כמובילה להידרדרות הכוללת בספר שופטים. נראה לי כי התיקון לכישלון המנהיגות בספר שופטים הינו בעז, בן לשבט יהודה.¹⁸

הכבוד לו זוכה בעז בבית לחם בא לידי ביטוי באופן בו אנשי בית לחם מציינים לו לאורך הסיפור. אפילו זקני השבט מציינים לו ללא היסוס כאשר הוא מצווה עליהם:

וּבְעֵז עֶלְה הַשְּׁעָר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהָנָה הַגָּאֵל עִבְרָ אֲשֶׁר דָּבַר-בְּעֵז וַיֵּאמֶר סִנְיָה שְׁבָה-פָה פְּלִנִי אֶלְמָנִי. וַיֵּסֶר וַיֵּשֶׁב וַיִּקַּח עֶשְׂרָה אָנָשִׁים מִזְּקֵנֵי הָעִיר וַיֵּאמֶר שְׁבֹו-פָה וַיֵּשֶׁבוּ. (רות ד, א-ב).

לאורך הסיפור, בעז מתייצב למלא את המשימה הנדרשת, ומדגים מנהיגות אפקטיבית ושקולה, בעלת השפעה מיידית ומוצקה על החברה בבית לחם, הן דתית והן חברתית. בסופו של דבר, בעז הינו אבי המלוכה, הפתרון לבעיית המנהיגות בספר שופטים.¹⁹

מתאר חברה המאבדת שליטה באופן מסוכן, בכל אחד משלושת התחומים המקושרים שתיארנו לעיל.

מלבד לעקרון המשותף של הידרדרות חברתית, ברור כי פרקים אלה כוללים שני נושאים מובחנים. הסיפור הראשון (פרקים יז-יח) מתאר את הקמתו של מקדש אלילים, ואת חיפושיו של שבט דן אחר נחלה. סיפור זה מתמקד בעיקרו בחטאים דתיים,¹³ כגון כסף גנוב בו נעשה שימוש ליציקת האליל, והקמת מקדש פרטי עם אפוד ותרפים. בני אפרים ולוי הופכים לכוהנים. הציווי לכבוש את הארץ מתהפך, כאשר בני שבט דן מעורבים במתקפה בלתי מאושרת על עיר תמימה וחסרת הגנה.¹⁴

הסיפור השני של החלק האחרון (פרקים יט-כא) מתאר בעיקר עוולה חברתית, כאשר אישה בוגדת בבעלה, עיר מראה כמה לא מכניסת אורחים היא יכולה להיות (והשיא הוא כמובן אקט ברוטאלי של אונס קבוצתי), גופתה של אישה מבוותרת על-מנת להעביר מסר, ומלחמת אחים כמעט ומשמידה שבט שלם. כך, כל אחד מהכיוונים בהם מידרדרת החברה במהלך הספר, הדתי והחברתי, מגיע לנקודת שיא.

האלמנטים המשותפים של תקופה זו מזכירים לנו את תחומי ההתנוונות השונים, ומותירים אותנו במצב שנראה חסר תקווה. אינדיקציה אחת לנסיבות המיידיות שבסוף התקופה הינה שפע הדמויות חסרות השם בפרקים אלה. האנונימיות המתמשכת מצביעה על חברה המרוקנת את ה'אחר' מאנושיותו, חברה בה החברים מרגישים מנוכרים זה מזה, ובה הפרטים איבדו את מטרתם כמו גם את זהותם האישית. מעבר לכך, כאשר לאף אחד אין שם, ניתן להמיר כל אדם באחר, ואכן, מעשיו המרושעים של אדם אחד נתפשים כמעשיהם של כל בני האדם במהלך אותה תקופה. בסיפורים אלה איש אינו חף מפשע ואיש אינו צדיק, כל פרט בלתי מוגדר משקף ומשעתק את פעולותיו המצערות של חברו.

אין זאת הפתעה כי מסקנות אלה מתנקזות לכדי איום קיומי על האומה הישראלית. סיפורם של הגברים שהקיפו את הבית בגבעה ודרשו לאנוס את האורח, רק על-מנת שהפילגש תיזרק החוצה כתחליף, מהדהד באופן מבשר רעות את סיפורה של סדום.¹⁵ עוונה של סדום כה חמור, שהקב"ה קובע כי היא אינה ראויה להמשיך להתקיים,

¹⁶ הדימוי הטוב ביותר לכך נמצא בבראשית (יט, כה), כאשר אשת לוט מסתכלת לאחור על העיר ההרוסה (בציפיה לשוב אליה?) והופכת לנציב של מלך.

¹⁷ תשובה שניה הינה ספר שמואל, המוביל למלוכה. אתמקד במגילת רות, מכיוון שהפתרון אותו היא מציעה נוצר באווירה דומה לזו של ספר שופטים, אך מוצג כהיפוכו הישיר וכפתורו הקרוב ביותר.

¹⁸ בשיעורים הבאים נדון בתרומתה הייחודית של רות לתיקון ספר שופטים. נבחן גם את הדמויות השוליות בספר, ובעיקר את אלו השייכות לשבט יהודה: אלימלך, מחלון, כליון, והגואל האחר, כולן דמויות המשקפות את הערכים הקולקלים של ספר שופטים. כך, דוגמת התנהגותו של בעז הינה יוצאת דופן בתקופת השופטים ולכן מובילה לפתרון.

¹⁹ אני בהחלט לא מציעה כי מלוכה מהווה פתרון אוטומטי ובדוק. הגדרת תקופת המלכים כהצלחה מנהיגותית סוחפת מוטלת בספק. עם זאת, נראה לי כי סוג זה של מנהיגות הינו בעל הפוטנציאל לפתור את הבעיות החברתיות והדתיות של תקופת השופטים.

תקופת השופטים, העובדה היא כי שמואל (מחבר ספר שופטים) בחר למקמם בסוף הספר, היכן שהם משמשים כשיא. במובן זה, חמשת הפרקים האחרונים הם הפרקים אליהם מתנקזים כל רעיונות הספר. ראו את פירושו הארוך של אברבנאל לשופטים יז, בו הוא חולק על הגישה לפיה פרקים אלה אינם בסדר כרונולוגי.

¹³ כמובן שישנה גם עוולה חברתית. בנרטיב זה, ילד גונב מאמו, ושבט גונב אליל מביתו של מיכה.

¹⁴ פרשנים רבים מציינים כי עיר זו לא הייתה בתחום גבולות הכיבושים המקראיים המורשים, וכי תושביה לא היו שייכים לאחת האומות אותן נצטוו ישראל להשמיד. ראו לדוגמה רד"ק ואברבנאל על אתר.

¹⁵ המקבילות הרבות בין שני הסיפורים פורטו על-ידי פרשנים וחוקרים רבים (ראו לדוגמה הרמב"ן על בראשית יט, ח). בחינת מקבילות אלה הינה מעבר לגבול עיסוקו של שיעור זה.

שואבים מהתנהגותו האישית כמה הלכות ראויות לציון.²² ושוב, נראה כי לאדיקותו של בעז ישנן השלכות נרחבות יותר, המשפיעות על היושרה הדתית של החברה ככלל. השפעה זו באה לידי ביטוי בעיקר ביחסים עם הקוצרים בפרק ב', ועם אנשי העיר בפרק ד'. היושרה הדתית של בעז הינה תנאי הכרחי למייסד המלוכה, שאמורה להחזיר על כנה את האדיקות הדתית בקרב החברה המושחתת של ספר שופטים.

סיכום

ספר שופטים מתאר את חוסר-המנהיגות שהוביל לתוצאות חמורות. מגילת רות פותרת בעיות אלה, בראש ובראשונה באמצעות העמדת מנהיג. מנהיג זה הוא בעז משבט יהודה, דמות רבת השפעה שהינה אדוקה וצדיקה. בעז מתפקד כדמות לחיקוי המלמדת את החברה כיצד להתנהג כראוי במהלך התקופה הכאוטית של השופטים, בעודו פותר את הבעיות הצרות של מגילת רות. מעבר לזאת, בעז מהווה את האב הקדמון הראוי למלוכה, שנבחרה על-מנת לעצור את ההידרדרות החברתית והדתית. באופן זה, בעז הוא הזרז שפעולותיו מייצבות את החברה ומשקמות את הערכים מהם היא סטתה באופן כה מסוכן.

את ההבחנה בין ספר שופטים למגילת רות במונחים של מנהיגות ניתן לראות בשוני בין הפסוקים האחרונים של כל ספר. ספר שופטים מסתיים בכאוס הנורא שנוצר על-ידי החוסר במלוכה.

בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. (שופטים כא:כה).

מגילת רות מסתכמת בפתרון לספר שופטים, לידתו של דוד והשושלת שבאה אחריו:

וְעַבְדְּ הוֹלִיד אֶת-יֵשׁוּעַ הוֹלִיד אֶת-דָּוִד. (רות ד, כב).

בעוד דמותו של בעז תפתח כראוי בעודנו מתקדמים בלימודנו את המגילה, נראה בבירור כי מנהיגותו של בעז, דאגתו לפרט והיושרה הדתית שלו, פותרים את משבר המנהיגות כפי שבא לידי ביטוי בספר שופטים. מסיבה זו מגילת רות לא יכולה להיות חלק מספר שופטים. במקום זאת, דמותו הבלתי טיפוסית של בעז פועלת מחוץ לספר שופטים, ומאפשרת לו לפעול כתיקון התקופה ההיא.

התיקון החברתי של בעז

יכולות המנהיגות של בעז מתייצבות פעמים רבות לשירות התיקון החברתי. בעז נלחם שוב ושוב בנורמות החברתיות בנוגע ליחס לרות המואבייה. הוא מכיר בה כאינדיבידואלית,²⁰ ומתייחס אליה כאדם, בעוד האחרים מתייחסים אליה כאל מנודה. כאשר בעז חש שרות לא זכתה ליחס ראוי, הוא פועל מידיית על-מנת לייצר עבורה אפשרות להשיג מזון, ובו בזמן דואג לשמור על כבודה:

וַיֹּאמֶר בְּעֵז אֶל-רוּת הֲלוֹא שָׁמַעְתְּ בְּתִי אֶל-תְּלַכִּי לְלַקֵּט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה. וְכֹה תִדְבְּקִין עִם-נְעֻרָתִי עֵינֶיךָ בְּשָׂדֶה אֲשֶׁר-יִקְצְרוּן וְהִלַּכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת-הַנְּעָרִים לְבָלְתִי נִגְעָךְ. וְצַמַּת וְהִלַּכְתְּ אֶל-הַכְּלִים וְשָׂתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאַבוּן הַנְּעָרִים. (רות ב, ח-ט).

תגובתו רבת המלים של בעז מציינת את דאגתו לרווחתה של רות. כפי שיראו האירועים הבאים, דאגתו של בעז נובעת הן מיושרתו ביחס לשמירת מצוות ה', והן מדאגתו האמיתית לכבוד האדם. בסופו של דבר, בעז מתחתן עם רות, על-אף סירובו הפומבי והמפוחד של הגואל לשאת את הזרה המואבייה (ד, י).

יחסו הנדיב של בעז לרות מחלחל החוצה, וגורם לאנשי בית לחם להכיר ברות ולקבל אותה (ד, יא-יב, טו). ואכן, לדוגמה שמציב בעז יש את הפוטנציאל לסייע לאנשי בית לחם להתגבר על ניכורם זה מזה, ומהזרים שבתחומם. באופן דומה, פעולתו של בעז "לְהַקִּים שֵׁם-הַיָּמָת עַל-נַחְלָתוֹ" (ד, י) הינה בעלת השלכות רחבות יותר. בעז הופך לדוגמה המנחה את האנשים לרכוש מחדש את הערך של הקמת שם המת. פעולתו של בעז סוללת את הדרך לעבר שיקום השמות בחברה ככלל, ובכך מפחיתה את הניכור שבא לידי ביטוי באמצעות האנונימיות של הדמויות בסוף ספר שופטים. התנהגותו הייחודית של בעז, המנוגדת לנורמות החברתיות של תקופת השופטים, ממקמת אותו כתיקון של אותן נורמות, וכזה שיוביל לפתרון האולטימטיבי.

התיקון הדתי של בעז

היושרה הדתית של בעז עומדת כאנטיתזה לערכים המוצגים על-ידי החברה בתקופת השופטים. המילה הראשונה אותה הוא מביע במגילת רות הנה שם ה' (ב, ד). כפי שנראה בשיעורים מאוחרים יותר, בעז מחויב כולו לשמירת החוקים. התהייה שלו בנוגע לזהות הנערה בשדה, שלכאורה נובעת מעניין רומנטי, מתבררת כניסיון להבטיח כי היחס לעניים בשדה תואם את ההלכה. בעז לוקח אחריות אישית על החוקים הקשורים לעניים בשדה, על החוקים הנוגעים לגאולת נחלתה של נעמי, ועל נישואיה של רות.²¹ אדיקותו של בעז מהווה דוגמה עד כדי כך שאנו

20 הכרתו הפשוטה של בעז ברות (השורש בו נעשה שימוש הוא נ.כ.ר, במשמעות "להכיר", הוא מונח מפתח בסיפור) זוכה לתדהמה והכרת תודה עמוקה (ב, י, יט), ומרמזת כמה לא תואמת התנהגותו לנורמות ההתנהגות בחברה.

21 בשיעור מאוחר יותר נבדוק האם דאגתו של בעז לנישואי רות נובעת משמירת הלכה, מנהג, או פעולה של אחריות ודאגה.

22 בירושלמי (ברכות ט) מצוין כי ישנם שלושה כללים שנקבעו על-ידי בית דין של מטה והתקבלו בבית דין של מעלה. אחד מאלה הוא האופן בו בעז עושה שימוש בשם ה' כאשר הוא מברך את חבריו לשלום. דוגמה שנייה להלכות אותן למדנו מבעז היא האופן בו בעז מעמיד עשרה גברים על-מנת לנהל את ההליך הקשור לנחלת נעמי ולנישואיה של רות (ד, ב) – אנו לומדים מכאן כי ישנו צורך במניין לשבע ברכות (רות רבה ז, ח).

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר יעל ציגלר, תשע"ג *
* תרגום: נועה זהבי-רז *
* עורך: ישי גלזר *

* בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואל: YHE@etzion.org.il *
